

FAVQULODDA HOLATLARNING KELIB CHIQISH SABABLARI

Paxridinova Sanobarxon Zuxridinovna

Andijon Abu Ali Ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada favqulodda holatlarning vujudga kelish sabablari, ularning turlari va inson faoliyati, tabiiy omillar hamda ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar bilan bog'liqligi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, tibbiyot xodimlarining favqulodda holatlarda tutgan o'рни hamda aholini bunday vaziyatlarga tayyorlash masalalari yoritiladi. Maqola favqulodda holatlar tibbiyoti fanining nazariy va amaliy ahamiyatini ochib berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: favqulodda holat, xavf omillari, tabiiy ofatlar, texnogen jarayonlar, tibbiy yordam, profilaktika, aholi xavfsizligi.

Insoniyat taraqqiyoti davomida tabiat va texnologiyalar o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sirlar natijasida turli ko'lamdagi favqulodda holatlar yuzaga kelib kelmoqda. Hozirgi davrda global iqlim o'zgarishlari, sanoatning jadallashuvi, urbanizatsiya jarayonlari hamda texnologik taraqqiyot inson hayoti va sog'lig'iga ta'sir etuvchi xavf omillarini keskin oshirmoqda. Shu bois, favqulodda holatlarning oldini olish, ularni o'rganish hamda oqibatlarini kamaytirish masalalari nafaqat xavfsizlik tizimining, balki tibbiyot fanining ham dolzarb yo'nalishlaridan biriga aylangan.

Favqulodda holat deganda inson hayoti, sog'lig'i, atrof-muhit yoki moddiy boyliklarga jiddiy zarar yetkazuvchi, odatdagi hayot faoliyatini izdan chiqaruvchi hodisalar tushuniladi. Bunday holatlar tabiiy jarayonlar, texnogen falokatlar yoki ijtimoiy omillar natijasida yuzaga kelishi mumkin. Ularning sabablari murakkab va ko'p omilli bo'lib, har bir holat alohida tahlil va yondashuvni talab etadi. So'nggi yillarda dunyoning turli hududlarida sodir bo'layotgan zilzilalar, suv toshqinlari, sanoat portlashlari, yong'inlar, transport halokatlari va pandemiyalar insoniyatga favqulodda holatlar xavfi naqadar jiddiy ekanini yana bir bor isbotladi. Ayniqsa, sog'liqni saqlash tizimi uchun bu holatlar katta sinov bo'lib, tezkor tibbiy yordamni tashkil etish, resurslarni to'g'ri taqsimlash va aholining hayotini saqlab qolish masalalari birinchi o'ringa chiqmoqda.

Mamlakatimizda favqulodda vaziyatlarda aholini himoya qilish bo'yicha keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda. Prezident qarorlari, "Favqulodda vaziyatlarda aholining va hududlarning muhofazasi to'g'risida"gi qonun hamda Favqulodda vaziyatlar vazirligi faoliyati bu yo'nalishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, tibbiyot sohasida ham favqulodda holatlar tibbiyoti fani bo'yicha kadrlar tayyorlash, amaliy ko'nikmalarni mustahkamlash va aholining tibbiy savodxonligini oshirish masalalari muhim o'rin tutmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi — favqulodda holatlarning kelib chiqish sabablari, ularning turlari va yuzaga kelish mexanizmlarini tahlil qilish, shuningdek, tibbiyot tizimining ularni bartaraf etishdagi rolini yoritishdan iborat. Tadqiqot jarayonida mavjud ilmiy manbalar, statistik ma'lumotlar hamda amaliy tajribalarga tayaniladi. Ushbu tahlillar

orqali favqulodda holatlarning oldini olishda kompleks yondashuv, tibbiy tayyorgarlik va ijtimoiy mas'uliyatning o'рни asoslab beriladi.

Favqulodda holat (FX) — bu inson hayoti, sog'lig'i, moddiy boyliklar yoki atrof-muhitga katta zarar yetkazuvchi, jamiyat hayotining odatdagi sharoitlarini buzuvchi hodisadir. U kutilmagan tarzda sodir bo'ladi va qisqa vaqt ichida katta talofatlarga sabab bo'lishi mumkin. Mazkur holatlar tabiiy, texnogen, ekologik, ijtimoiy yoki biologik omillar bilan bog'liq bo'ladi.

Favqulodda holatlarning ilmiy jihatdan to'g'ri tasniflanishi ularning oldini olish va oqibatlarini bartaraf etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham bu hodisalarni turlarga ajratish, ularning xususiyatlarini o'rganish tibbiyot, geologiya, ekologiya, ijtimoiy fanlar va xavfsizlik tizimlari uchun dolzarb masaladir.

Umuman olganda, favqulodda holatlar quyidagi asosiy turlarga bo'linadi:

1. Tabiiy favqulodda holatlar – bu inson faoliyatidan mustaqil ravishda sodir bo'ladigan, tabiiy jarayonlar natijasida yuzaga keluvchi ofatlar bo'lib, ularga zilzila, suv toshqini, kuchli shamol, qor ko'chkisi, qurg'oqchilik, yer ko'chishi va boshqa tabiiy hodisalar kiradi. Tabiiy ofatlar inson hayotiga bevosita tahdid soladi, aholini evakuatsiya qilish, tezkor tibbiy yordam ko'rsatish va sanitariya xavfsizligini ta'minlash zaruratini tug'diradi.

2. Texnogen (inson faoliyati bilan bog'liq) favqulodda holatlar – bu sanoat, transport, energetika, kimyo, atom, neft va gaz sohalarida inson omili yoki texnik nosozlik sababli vujudga keladigan falokatlardir. Masalan, zavod va fabrikalardagi portlashlar, yong'inlar, kimyoviy yoki radioaktiv moddalar sizib chiqishi, transport halokatlari, binolarning qulashlari texnogen favqulodda holatlarga misol bo'la oladi. Bunday holatlar ko'pincha tibbiyot tizimining tezkor harakatini, ko'p sonli jarohatlanganlarga yordam ko'rsatishni talab qiladi.

3. Ijtimoiy favqulodda holatlar – bu jamiyatdagi siyosiy, iqtisodiy, demografik yoki ijtimoiy ziddiyatlar natijasida kelib chiqadigan holatlar bo'lib, urushlar, terrorchilik harakatlari, ommaviy tartibsizliklar, migratsiya inqirozlari kabi holatlarni o'z ichiga oladi. Ular ko'pincha katta hududlarga ta'sir etib, aholi orasida ruhiy, ijtimoiy va jismoniy zararlarni keltirib chiqaradi.

4. Ekologik favqulodda holatlar – bu atrof-muhitning keskin buzilishi, biogeotsenozlarning muvozanati izdan chiqishi bilan bog'liq holatlar bo'lib, tuproq, suv, havo ifloslanishi yoki biologik xilma-xillikning kamayishi natijasida yuzaga keladi. Ekologik inqirozlar uzoq muddatli tibbiy va psixologik oqibatlarga olib keladi.

5. Biologik favqulodda holatlar – bu yuqumli kasalliklarning keng tarqalishi, epidemiyalar, pandemiyalar yoki biologik qurollarning qo'llanilishi bilan bog'liq holatlardir. Masalan, COVID-19 pandemiyasi butun dunyo miqyosida sog'liqni saqlash tizimiga ulkan bosimni keltirib chiqardi.

Har bir turdagi favqulodda holat o'zining paydo bo'lish sabablari, rivojlanish jarayoni va oqibatlari bilan farq qiladi. Biroq ularni birlashtiruvchi jihat — bu inson hayotiga xavf tug'dirishi, tibbiy va psixologik yordamga ehtiyoj paydo bo'lishidir. Shu sababli, favqulodda

holatlar tibbiyotida bu holatlarning tabiati, rivojlanish dinamikasi va tibbiy oqibatlarini chuqur o'rganish muhim ahamiyatga ega.

Tibbiy nuqtai nazardan qaralganda, favqulodda holatlar shoshilinch tibbiy choralar ko'rishni, o'tkir jarohat va zararlanish holatlarini tez aniqlashni, jarohatlanganlarni to'g'ri taqsimlab davolashni talab etadi. Shu maqsadda maxsus tayyorlangan tibbiy brigadalar, reanimatsiya va evakuatsiya tizimlari, shuningdek, psixologik yordam ko'rsatish markazlari faoliyat yuritadi.

Xulosa qilib aytganda, favqulodda holatlarning tasnifi ularning oldini olish, oqibatlarini kamaytirish va tibbiy xizmatni to'g'ri tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir tur uchun alohida yondashuv zarur bo'lib, bu yondashuvlar ilmiy asoslangan, tizimli va kompleks xarakterda bo'lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi "Favqulodda vaziyatlar to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2021.
2. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi. "Favqulodda holatlarda tibbiy yordam ko'rsatish tartibi". – Toshkent, 2022.
3. X. Karimov, M. Qodirov. Favqulodda holatlar tibbiyoti asoslari. – Toshkent: Tibbiyot nashriyoti, 2020.
4. A. Jo'raev, S. Rasulov. Ekologik xavfsizlik va sog'liqni saqlash. – Toshkent: Fan, 2019.
5. O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi ma'lumotlari, 2023-yil.
6. WHO (World Health Organization). Emergency medical systems and disaster management. – Geneva, 2022.
7. United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR). Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction. – New York, 2021.